

Büyük Selçuklu devleti veziri Nizamülmülk, Gazali ile Hasan Sabbah ve Batınlık konusunu sürekli istişare etmiştir. Nizamülmülk askeri faaliyetlerden bahsederken Gazali bunun yanında akademik olarak bu yapı ile mücadele etmek gerektiğini savunmaktaydı. Gazali bu örgütün sadece bir silahlı terör grubu olmadığını aynı zamanda bir ideolojilerinin olduğunu İslam'ın rükünlerini istedikleri gibi değiştirebileceklerini anlatır. Çünkü Batınlık, tek otorite olarak yaşayan masum imamın etrafında şekillenmiş olan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla imam Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olup dini ve siyasi tek otoritedir. Masum İmam tabir caizse Allah'ı yedeğine almış, peygamberlik inancını da sembolik hale getirmiştir. Böylelikle tek söz sahibi olarak kalan Masum imam dinin bütün emir ve yasakları üzerinde değişiklikler yapabilecek salahiyyete sahip olur. Bu yapıyla medreseler açarak mücadele etmek gerektiğini söyleyen Gazali'nin sözünü dinleyen Nizamülmülk hemen her kentte Nizamiye medreseleri açarak aynı zamanda Gazali'den Batınlık aleyhinde kitap yazmasını ister.

Gazali, Batınlık başta olmak üzere İslam dünyasını tehdit eden fikri hareketlerinin ancak bilimsel yol ve yöntemlerle etkisinin azaltılabileceğini veya ortadan kaldırılabilceğini ifade etmiştir. Nizamü'l-Mülk, Gazali'nin tavsiyesini dinlemiş ve devlete bağlı bütün vilayetlerde Nizamiye medreselerini inşa etmiştir. Hatta Bağdat Nizamiye Medresesinin başmüdürrisliğine (rektörlük) de Gazali'yi atamıştı.

İster siyasi ister fikrî olarak incelensin, İsmâîlîlerin karmaşık bir tarihleri vardır. Orta Çağ'ın siyasi ve kültürel çalkantılarının baş döndürücü atmosferinde farklı fırkalara bölünmelerine rağmen İslam âleminin değişik coğrafyasında devlet kurmayı başaran İsmâîlîler, İslam kültürünün siyasi ve kültürel tarihine damga vurmuşlardır. Onlar siyasi arenada muhalifleri olan Sünnî Selçuklu Devleti ve Abbâsî Halifeliğine dinî ve siyasi muhalefetin düşünce yapısının mimarı olmuşlardır. Sünnî İslam anlayışına karşı ortaya koydukları alternatif doktrin, Sünnî âlimlerin her ne kadar çok tepkisine maruz kalmış olsa da Sünnî geleneğin farklı alternatif kurumlar ve yöntemler geliştirmesini de tetiklemiştir. Nizamiye Medreseleri bu tepkinin bir eseri olduğu gibi Sünnî tasavvuf anlayışının Gazâlî eliyle tekrar inşa edilmesi de İsmâîlî gnostik kültüre olan reaksiyonun tezahürlerinden biridir.

Büyük Selçuklu Devleti Sultanları sık sık kendisini tekrar Nişabur Nizamiye Medresesinde ders verirken görmek istediklerini beyan etmelerine rağmen Gazali Hz. İbrahim'in kabrinde resmi görev almamak için yemin etmiş olduğunu söyleyerek reddetmiştir. Örneğin, Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın (ö.511/1118) veziri olan Ziyâlmülk Ahmet'e yazdığı cevabi mektubunda, Gazali Hz. İbrahim'in kabri başında asla resmi bir devlet görevi almamak üzere yemin ettiğini hatırlatarak mazeret beyan etmiştir. Büyük Selçuklu Devleti veziri Fahrülmülk'ün Nişabur

Nizâmiye Medresesi'nde ders vermesi için yaptığı çağrışı geri çevirmeyerek fetret devrine devletin eliyle son verilmesi çağrısı olarak gördü ve Nişabur'a dönerek Nizâmiye'de tekrar ders vermeye başladı. Bunun gerçekleşmesinde vezir Fahrulmülk'ün (ö. 500/1106) Gazali'yi ikna etmesi büyük rol oynamıştır.

Gazâlî'nin Batınileri eleştiren önemli eseri Fedâihu'l-Bâtinîyye'sinin neredeyse yarısına yakın bir bölümünün de imamet meseleleri ve el-Mustazhirî'nin meşru halife olduğuna dair tezleri ihtiva etmesi, mezkûr siyasi projenin ispatı gibi durmaktadır. Gazâlî'nin bu eserini Bağdat Nizamiye Medresesinde hocalığı esnasında veya Bağdat'ı terk ettikten sonra inziva dönemlerinde yazdığına dair farklı iddialar varsa da Gazâlî el-Munkız'da bu eseri Bağdat'ta yazdığını söylemektedir. Bu eserlerin yayınlanması ise Nizamiye Medresesinde hocalığı esnasında 488/1095 yılındadır. Sallâbî'nin zaman tertibine göre sıraladığı listede de Bâtını eleştirisi niteliğindeki eserler, yaklaşık olarak 478/1085-488/1095 tarihleri arasındadır. Bu tarihlerin bir bölümünde Gazali henüz Bağdat'a gelmemiştir. Diğer bölümünde ise Nizâmiye'de hocadır. Dolayısıyla bütün bu tartışmalardan anladığımız kadarıyla Gazali bu eserleri Bağdat'tan ayrılmadan önce yazmıştır.

Not: Bu yazı makale, köşe yazısı vs. gibi akademik bir yazı değildir. Sadece ders notu olarak kullanılmaktadır.